

Jan Kluza

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

jan.kluza@student.uj.edu.pl

Wpływ ostatnich nowelizacji Kodeksu postępowania karnego na szybkość i rzetelność procesu karnego. Studium przypadku

The Impact of Recent Amendments to the Code of Criminal Procedure on the Speed and Accuracy of Criminal Proceedings. Case Study

STRESZCZENIE

Artykuł porusza problematykę związaną z dokonanymi w 2016 r. nowelizacjami Kodeksu postępowania karnego oraz ich wpływem na bieg procesu karnego. W sposób szczególny nowelizacje oddziałują na podstawowe zagadnienia związane ze sprawnością procesu oraz jego rzetelnością.

Słowa kluczowe: nowelizacja; szybkość; proces karny; rzetelność

WSTĘP

Dokonane w ostatnich latach nowelizacje Kodeksu postępowania karnego miały charakter podstawowy i w sposób znaczący zmieniły sposób funkcjonowania postępowania karnego. Uzasadnieniem wprowadzanych zmian częstokroć są postulaty przyspieszenia postępowania oraz dążenie do oparcia orzeczenia sądu na ustaleniach odpowiadających rzeczywistości. Leżące u założeń procesu zasady procesowe pozostają zasadniczo niezmiennalne i wyznaczają jego model, jednak ostatnie nowelizacje również przyniosły pewne zmiany w pojmowaniu zasad procesowych i znaczenia poszczególnych z nich. Zasady szybkiego i rzetelnego procesu często są wymieniane ze sobą wspólnie jako podstawowe cechy prawidłowego procesu karnego. Art. 45 ust. 1 Konstytucji RP mówi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez wła-

ściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Przepis ten stanowi konstytucyjne uwarunkowanie dla wszelkich zmian dokonywanych w regulacji procesowej tak, aby kształt procesu karnego w jak największej mierze realizował zasadę rzetelności, a sam proces toczył się w miarę szybko.

W kontekście tych postulatów należy rozważyć przede wszystkim zmiany dokonane nowelą marcową¹ – wprowadzenie nowego środka zaskarżenia (rozdział 55a k.p.k.) i zmiany w zakresie prawa do obrony oskarżonego, oraz nowelą czerwową², która wprowadziła wiążący wniosek prokuratora o skierowanie sprawy do postępowania przygotowawczego.

INFORMACJE OGÓLNE O ZASADACH PROCESOWYCH

Nauka procesu karnego wśród zasad procesowych wyróżnia te o charakterze naczelnym, które definiuje jako społecznie ważne ogólne dyrektywy uregulowania najbardziej istotnych kwestii z zakresu procesu, oraz niemające takiego charakteru, które z kolei odnoszą się do zapewnienia prawidłowego biegu procesu³.

S. Waltoś przyjmuje, że zasada szybkości działania mieści się w obrębie zasady bezpośredniości, która jest elementem zasady rzetelnego procesu. Jako takie mają one charakter naczelnych zasad procesu⁴. Szybki przebieg postępowania ma duże znaczenie praktyczne i jest odbierany w opinii publicznej jako sygnał dobrze działającego wymiaru sprawiedliwości. Trzeba mieć jednak na względzie, że zbyt ni pośpiech w przeprowadzaniu procesu może spowodować wiele uchybień, co może skutkować naruszeniem prawa do obrony oskarżonego oraz ustaleniem nieprawidłowego stanu faktycznego.

Postulat szybkiego procesu został zawarty w aktach prawa międzynarodowego. Art. 6 Konwencji Praw Człowieka⁵ (EKPCz) mówi o rozpatrzeniu sprawy w „rozsądnym terminie” rozpoznania sprawy, natomiast art. 14 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich⁶ (MPPiOP) wspomina o „rozprawie bez

¹ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).

² Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. poz. 1070).

³ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 208.

⁴ *Ibidem*, s. 212.

⁵ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

nieuzasadnionej zwłoki”. Dlatego przepisy Kodeksu postępowania karnego mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie (art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k.). Tak sformułowany przepis stanowi, że szybkość postępowania nie jest wartością najwyższą w procesie, jednak działania organów powinny przebiegać sprawnie, a czynności procesowe mają być dokonywane bez zbędnej zwłoki.

Z uwagi na normatywny charakter tej zasady nie może być ona lekceważona⁷. Jednak ze względu na jej podporządkowanie pierwszorzędnemu celowi procesu, jakim jest ustalenie prawdy, idąc za podziałem zasad procesowych zaproponowanych przez S. Waltosia, należałoby uznać zasadę szybkości za dyrektywę (postulat), która ma charakter optymalizacyjny i w pewnych sytuacjach ustępuje innym wartościom⁸. Tytułem przykładu wskazać należy, że przejawem woli ustawodawcy w dziedzinie szybkości i ekonomii procesu są instytucje terminów procesowych, przygotowanie rozprawy głównej, możliwość rozpatrywania określonych kwestii na posiedzeniach, oddalenie wniosku dowodowego, jeśli w sposób oczywisty zmierza on do przedłużenia postępowania (art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k.), przeprowadzenie rozprawy pod nieobecność oskarżonego (art. 374 k.p.k.).

Gwarancją skutecznego postępowania jest ustawa mająca na celu zwalczanie przewlekłości postępowania⁹. Strona, która uważa, że postępowanie w jej sprawie prowadzone było przewlekłe, może wnieść skargę o stwierdzenie, że w postępowaniu nastąpiło naruszenie jej prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, jeżeli postępowanie w tej sprawie trwa dłużej niż to konieczne dla wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, albo dłużej niż to konieczne do załatwienia sprawy egzekucyjnej lub innej dotyczącej wykonania orzeczenia sądowego. Na żądanie skarżącego lub z urzędu sąd zleca podjęcie przez sąd rozpoznający sprawę co do istoty albo przez prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze odpowiednich czynności w wyznaczonym terminie.

Statystyka¹⁰ pokazuje, że średni czas rozpatrywania spraw w polskich sądach nie prezentuje się najlepiej. Odsetek spraw rozpatrywanych przez sądy I instancji, w których czas trwania postępowania przekracza 12 miesięcy, systematycznie rośnie (w 2015 r. wynosił 12,7%). Natomiast odsetek spraw, w których okres ten przekracza 3 lata, utrzymuje się na poziomie nieprzekraczającym 1%. W przy-

⁷ *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2012, s. 71.

⁸ P. Hofmański, S. Waltoś, *op. cit.*, s. 209.

⁹ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. nr 179, poz. 1843).

¹⁰ Mierniki wymiaru sprawiedliwości w latach 2006–2015, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,3282,0.html> [dostęp: 18.06.2017].

padku postępowania przygotowawczego liczba spraw prowadzonych przez okres przekraczający 1 rok wynosi ok. 1400¹¹.

Z kolei zasada rzetelnego procesu to dyrektywa, zgodnie z którą organy procesowe powinny prowadzić postępowanie rzetelnie, z poszanowaniem godności uczestników procesu i w rozsądnym terminie¹². Takie pojmowanie rzetelności procesu powoduje, że swoim zakresem zasada ta dotyka wszystkich innych naczelnych zasad procesu i stanowi odzwierciedlenie pojęcia „sprawiedliwego” procesu. Adresatem tej zasady są organy procesowe, które mają obowiązek tak prowadzić postępowanie, aby zapewnić równouprawnienie stron, które powinny być informowane o istotnych kwestiach procesu, a postępowanie ma mieć charakter jawny¹³. Realizowaniu tej zasady służą także wszelkie gwarancje niezależności i niezawisłości sędziów. W sferze prawa międzynarodowego podstawowymi aktami regulującymi kwestię rzetelnego procesu są art. 14 MPPiOP oraz art. 6 EKPCz. Do regulacji tych nawiązuje Kodeks postępowania karnego w szeregu przepisów, m.in. regulując prawo oskarżonego do obrońcy z urzędu oraz w zasadzie jego udziału w rozprawie.

POSTULAT SZYBKOŚCI PROCESU A SKARGA NA WYROK SĄDU ODWOŁAWCZEGO

Nowelą marcową ustawodawca wprowadził do Kodeksu postępowania karnego w dziale XI rozdział 55a, który przewiduje nowy środek odwoławczy w postaci skargi na wyrok sądu odwoławczego uchylającego wyrok sądu I instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpatrzenia. Skargę wnosi się za pośrednictwem sądu odwoławczego w terminie 7 dni od daty doręczenia wyroku z uzasadnieniem (art. 539b § 1 k.p.k., art. 539f § 1 w zw. z art. 525 § 1 k.p.k.). Rozpatruje ją Sąd Najwyższy (art. 539 § 1 *in fine* k.p.k.). Wprowadzenie tego środka związane jest ze zmianami w postępowaniu odwoławczym dokonаныmi na mocy tzw. Wielkiej Nowelizacji¹⁴, wśród których należy przede wszystkim wymienić: istotne rozszerzenie możliwości przeprowadzania postępowania dowodowego przed sądem II instancji (art. 452 § 2 k.p.k.); uchylenie zakazu wydania surowszego orzeczenia na podstawie nowych ustaleń sądu (tzw. druga reguła *ne peius* – art. 454 § 2 k.p.k.), czego rezultatem była zmiana brzmienia art. 437 § 2 k.p.k., który zawiera obecnie zamknięty katalog przyczyn kasatoryjnego orzekania przez sąd *ad quem*.

¹¹ Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2014 roku, <https://pk.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> [dostęp: 05.09.2017], s. 38.

¹² P. Hofmański, S. Waltoś, *op. cit.*, s. 324.

¹³ *Wykład prawa karnego...*, s. 95.

¹⁴ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

Ustawodawca na gruncie noweli marcowej uznał, że zmiany w obrębie postępowania odwoławczego nie są wystarczające dla osiągnięcia celu w postaci przyspieszenia procesu, czego rezultatem ma być konieczność „wprowadzenia instytucjonalnego mechanizmu służącego zabezpieczeniu reformatoryjności orzekania”¹⁵. Zdaniem ustawodawcy skarga miałaby służyć „przeciwdziałaniu bezpodstawnemu przedłużaniu się postępowania karnego poprzez naruszenie przez sąd odwoławczy unormowania art. 437 § 2 k.p.k. i uchylenie wyroku przy braku zaistnienia ku temu przesłanek”¹⁶. Tryb rozpatrywania tego środka każe jednak podejść z dużą rezerwą do zamierzeń ustawodawcy. Sam czas trwania czynności natury technicznej należy ocenić jako co najmniej kilkutygodniowy. Wpływa na to kilka czynników. Skargę wnosi się w terminie 7 dni od daty doręczenia wyroku z uzasadnieniem. Kasatoryjny wyrok sądu II instancji podlega uzasadnieniu z urzędu w terminie 14 dni (art. 457 § 1 k.p.k.), jednak sporządzenie uzasadnienia z urzędu nie zwalnia strony od złożenia wniosku o doręczenie z uzasadnieniem (art. 422 § 1 zd. 2 w zw. z art. 457 § 1 k.p.k.). Termin do sporządzenia uzasadnienia może zostać przedłużony na okres oznaczony w razie niemożności sporządzenia uzasadnienia w terminie (art. 423 § 1 *in fine* w zw. z art. 457 § 1 k.p.k.). Co więcej, ma on charakter instrukcyjny¹⁷, dlatego nie ma charakteru bezwzględnie wiążącego dla sądu. Ponadto odpis skargi wniesionej przez jedną ze stron przez sąd doręcza pozostałym stronom z pouczeniem o prawie wniesienia pisemnej odpowiedzi na skargę w terminie 7 dni od daty doręczenia odpisu skargi (art. 539c § 2 k.p.k.). W przypadku, kiedy strona nie dołączy odpowiedniej liczby odpisów wbrew obowiązkowi płynącemu z art. 539c § 1 k.p.k., brak taki należy potraktować jako brak formalny i wezwać wnoszącego do jego uzupełnienia w terminie 7 dni (art. 120 § 1 k.p.k.). Sporządzenie skargi obarczone jest przymusem adwokacko-radcowskim (art. 526 § 2 w zw. z art. 539f k.p.k.). Okoliczność ta również może stanowić istotny powód przedłużenia postępowania na etapie przed przekazaniem sprawy do SN. Jak słusznie zauważa I Prezes SN¹⁸, dla uczynienia zadość temu wymaganiu niejednokrotnie konieczne będzie wyznaczenie obrońcy lub pełnomocnika z urzędu, co po skreśleniu na mocy noweli marcowej liberalnych w tym względzie przepisów art. 80a i 87a k.p.k., statuujących obowiązek wyznaczenia fachowego przedstawiciela na żądanie uprawnionej osoby, wymagać będzie przeprowadzenia procedury określonej w art. 78 § 1 w zw. z § 2 k.p.k., tj. strona będzie musiała wykazać w sposób należyty, że nie jest w stanie ponieść kosztów zastępstwa procesowego bez uszczerbku dla

¹⁵ Uzasadnienie do druku nr 207, s. 11.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Komentarz D. Świeckiego do art. 457, teza nr 5. Zob. *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, B. Augustyniak, t. 2, Warszawa 2012.

¹⁸ *Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 207, wersja projektu z dnia 27 stycznia 2016 r.)*, Sąd Najwyższy – Biuro Studiów i Analiz, sygn. BSA II-021-38/16, s. 23.

niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. I Prezes SN wskazuje, że na czas postępowania w sprawie ustanowienia obrońcy lub pełnomocnika niejednokrotnie może mieć wpływ uzupełnianie wniosku strony w trybie art. 120 k.p.k. Poza tym wskazany siedmiodniowy termin do złożenia skargi ulega zawieszeniu dla strony postępowania na czas rozpoznania wniosku o przyznanie pomocy prawnej w tym zakresie (art. 127a § 1 k.p.k.), a w przypadku jego ustanowienia termin ten biegnie od dnia doręczenia mu postanowienia lub zarządzenia o tym wyznaczeniu (art. 127a § 2 k.p.k.).

Przy zaistnieniu wszystkich wskazanych wyżej okoliczności sam czas postępowania przed sądem odwoławczym może wynieść kilka miesięcy¹⁹. Dodatkowo trzeba mieć na uwadze czas postępowania przed Sądem Najwyższym. Sąd Najwyższy w sprawach karnych właściwy jest do rozpatrywania kasacji (art. 525 § 1 k.p.k.), wznowienia postępowania zakończonego wyrokiem sądu apelacyjnego (art. 544 § 2 k.p.k.), zażalenia (art. 530 § 3 k.p.k.) oraz rozpoznaje zagadnienia prawne przekazane przez sądy odwoławcze (art. 441 § 1 k.p.k.), orzeka w kwestii przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu (art. 37 k.p.k.) oraz wydaje uchwały wyjaśniające przepisy prawne budzące wątpliwości (art. 60 ustawy o SN²⁰). Izba karna liczy obecnie 27 sędziów. Przy założeniu, że liczba wyżej wymienionych spraw utrzyma się na podobnym poziomie, co wcześniej, wprowadzenie nowego środka prawnego będzie stanowić istotne obciążenie Izby Karnej. Na referat jednego sędziego przypada około 88 spraw rocznie, co w porównaniu do liczby spraw rozpatrywanych przez sędzię sądu powszechnego stanowi niewielką liczbę, lecz trzeba mieć na względzie złożoność i wieloaspektowość problemów rozstrzyganych przez SN²¹. W rezultacie środek mający w założeniu przeciwdziałać przedłużającym się postępowaniom będzie powodować ich wydłużenie. Wydłużenie czasu oczekiwania na prawomocne osądzenie sprawy wydłuży także okres stosowania środków zapobiegawczych²², co ma szczególne znaczenie w przypadku tymczasowego aresztowania, którego okres na zasadzie określonej w art. 63 § 1 k.k. zalicza się na poczet orzeczonej kary.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. nr 240, poz. 2052).

²¹ M. Nowak, *Skarga na wyrok sądu odwoławczego. Nowy środek zaskarżenia w „nowym” procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego. Od sprzeciwu do kasacji – gradacja środków zaskarżenia*, red. P. Czarnecki, M. Nowak, Kraków 2016, s. 334.

²² P. Czarnecki, *Skarga na wyrok sądu odwoławczego. (Non)sens nowego rozdziału 55a Kodeksu postępowania karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 2, s. 86–87.

SZYBKOŚĆ PROCESU A WNIOSEK PROKURATORA O ZWROT SPRAWY

Z zagadnieniem szybkości procesu związana jest też instytucja wprowadzona na mocy noweli czerwcowej. Wśród przepisów przejściowych wprowadza ona uprawnienie prokuratora do żądania zwrotu sprawy z postępowania sądowego do postępowania przygotowawczego celem uzupełnienia materiału dowodowego (art. 5 noweli czerwcowej). Przepis ten stanowi *lex specialis* w stosunku do kodeksowego trybu zwrócenia sprawy na etapie wstępnej kontroli aktu oskarżenia (art. 344a k.p.k.) oraz w stosunku do trybu uzupełnienia materiału dowodowego w toku rozprawy (art. 396a k.p.k.). Przepis, w brzmieniu nadanym mu w toku kolejnej nowelizacji²³, przewiduje, że przekazanie sprawy może nastąpić do momentu wydania wyroku przez sąd I instancji, a prokurator ma 6 miesięcy na wniesienie nowego aktu oskarżenia lub podtrzymanie wcześniej złożonego. Abstrahując od ocen prawnych co do konstytucyjności tego przepisu, trzeba stwierdzić, że jego stosowanie w odniesieniu do spraw rozpoczętych przed dniem wejścia ustawy w życie (tj. 5 sierpnia 2016 r.) będzie stanowić okoliczność istotnie przedłużającą czas trwania wybranych postępowań. Istotą zwrotu sprawy do stadium postępowania przygotowawczego z etapu sądowego jest ustanie litispendencji i przerwanie ciągłości rozprawy głównej²⁴. Skutkiem tak szerokiego zakresienia kręgu czasowego, w którym złożenie przez prokuratora wniosku będzie prowadzić do obligatoryjnego zwrotu sprawy do postępowania przygotowawczego, okaże się konieczność powtórzenia wszystkich czynności dokonanych w sprawie. Dla zachowania zasady bezpośredniości nie może być bowiem mowy o możliwości „odzycia” wcześniej poczynionych ustaleń. Wziąwszy pod uwagę także fakt, iż wniesiony następnie akt oskarżenia musi ponownie przejść proces kontroli wstępnej, a poza tym istnieje potrzeba wyznaczenia składu sędziowskiego zgodnie z zasadami określonymi w art. 351 k.p.k., czas opóźnienia w rozpoznaniu sprawy może wynieść co najmniej kilka miesięcy.

W kontekście omawianego zagadnienia wątpliwości budzi również charakter terminu określonego w art. 5 ust. 2 noweli. Zasadniczą kwestią jest, jaki skutek rodzi niedotrzymanie przez oskarżyciela temu okresowi. Ustawodawca wskazuje, że zwrot sprawy „ograniczony jest negatywnymi konsekwencjami w postaci ryzyka, że po upływie terminu, o którym mowa w ust. 2, wniosek zostanie uznany za

²³ Druk nr 851, Sejm VIII Kadencji – Ustawa o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw.

²⁴ J. Zagrodnik, *Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 451)*, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/387137F3317DD1BD-C1257FB8002B7C3D/%24File/451-003.pdf> [dostęp: 18.06.2017], s. 13.

cofnięcie aktu oskarżenia²⁵. Przy okazji zmiany brzmienia²⁶ art. 5 ustawy projektodawca dodaje ponadto, że wskazany termin jako wynikający z ustawy nie może być przedłużany oraz że stanowi on gwarancję dla stron procesowych jako termin maksymalny i stanowczy²⁷. Brzmienie tego przepisu jednak nie gwarantuje prawidłowego zabezpieczenia interesu oskarżonego. Kwestia tego, jakie skutki wywołuje niedotrzymanie terminu, zależy od jego charakteru. Powszechnie akceptowane jest wyróżnianie na gruncie przepisów postępowania terminów zawitych, prekluzyjnych i instrukcyjnych. Regułą jest, że terminy skierowane do organów procesowych mają charakter instrukcyjny, a więc ich przekroczenie nie wiąże się z żadnymi negatywnymi konsekwencjami dla toku procesu²⁸. Wskazać przy tym trzeba, że w chwili zwrócenia sprawy prokuratorowi postępowanie na powrót znajduje się na etapie postępowania przygotowawczego, w którym prokurator ma status organu. Z *ratio legis* tego unormowania wynikałoby, że termin ten ma charakter prekluzyjny, a co za tym idzie jest nieprzekraczalny i nieprzywracany. Fakt ten wynika także ze stosunkowo długiego jak na proces karny okresu, ponieważ uznaje się, że charakter terminów prekluzyjnych mają terminy określone dłuższymi okresami, takie jak 6 miesięcy w przypadku art. 328 i 524 § 3 k.p.k. w poprzednich ich brzmieniach²⁹. Z powyższego wynika, że akt oskarżenia wniesiony po przewidzianym terminie powoduje takie skutki, jak w przypadku cofnięcia aktu oskarżenia, określone w art. 14 § 2 k.p.k., wobec czego nie jest możliwe wniesienie aktu oskarżenia o ten sam czyn przeciwko tej samej osobie. Niezaprzeczalne jest jednak to, że stosowanie prokuratorskiego wniosku oraz tak zakreślonego terminu na uzupełnienie materiału dowodowego będzie stanowić istotną przyczynę przedłużających się postępowań.

POZYCJA OSKARŻONEGO W PROCESIE W ŚWIETLE OSTATNICH NOWELIZACJI

Współczesny proces karny, oparty na kontradiktoryjnym modelu, powinien składać nie tylko formalne ukształtowanie sprawy na kształt sporu toczonego między oskarżycielem a oskarżonym, ale też czynić zadość sprawiedliwości i rzetelności. Nie wchodząc w szczegóły omawiania zasady rzetelności w procesie, należy poruszyć węzłowe problemy związane z dokonanymi zmianami w procedurze karnej, które w sposób istotny pogłębiły dysproporcję między pozycją oskarżonego a oskar-

²⁵ Uzasadnienie druku 451, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=451 [dostęp: 18.06.2017], s. 13–14.

²⁶ Druk sejmowy nr 851, Sejm VIII Kadencji.

²⁷ Uzasadnienie do druku 851, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=851 [dostęp: 18.06.2017], s. 13–14.

²⁸ P. Hofmański, S. Waltoś, *op. cit.*, s. 66.

²⁹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2015, s. 425.

zyciela. W tym kontekście trzeba wymienić uchylene art. 80a k.p.k., który dawał oskarżonemu prawo do żądania ustanowienia obrońcy niezależnie od okoliczności wskazanych w art. 78 i 80 k.p.k. Biorąc pod uwagę, że *ratio legis* noweli marcowej było zniesienie zawężenia procesu do sporu między oskarżonym a oskarżycielem, który siłą rzeczy zakładał aktywność procesową oskarżonego, zmiana rozwiązań procesowych nie powinna pociągać za sobą pozbawienia go możliwości takiego działania. Zmiana w tym zakresie, powiązana z zachowaniem zasady, że obecność oskarżonego na rozprawie głównej nie jest konieczna (art. 374 k.p.k.), może powodować dotkliwe skutki procesowe dla oskarżonych, których nie obejmie obrona obligatoryjna, a którzy są jednocześnie na tyle nieporadni, że nie potrafią racjonalnie ocenić sytuacji prawnej, w jakiej się znajdują³⁰. Zmiany dokonane na gruncie noweli marcowej mogą doprowadzić do sytuacji, gdzie w zwyczajnym toku procesu sąd wydaje wyrok na rozprawie bez udziału stron, ponieważ udział oskarżyciela nie jest obowiązkowy w rozprawie w przypadku, gdy postępowanie przygotowawcze zakończyło się w formie dochodzenia (art. 46 § 2 k.p.k. *a contrario*). Przepis ten znacząco rozszerza możliwość rozpoznania sprawy pod nieobecność oskarżyciela publicznego, która do tej pory była limitowana do przypadków postępowania przyspieszonego (art. 517a § 2 k.p.k.), postępowania nakazowego (art. 500 § 4 k.p.k.) oraz w szczególnych trybach, jakimi są postępowanie z subsydiarnego aktu oskarżenia (art. 55 § 4 k.p.k. *a contrario*) i prywatnego aktu oskarżenia. Wymienione typy spraw cechują się jednak znacznym uproszczeniem postępowania oraz koniecznością spełnienia określonych przesłanek (por. np. art. 517b § 1, art. 500 § 1 k.p.k.). Rozszerzenie takiej możliwości na wszelkie dochodzenia jest niezrozumiałe i powoduje, że sprawa nabiera czysto inkwizycyjnego charakteru w sytuacji, kiedy również pokrzywdzony nie bierze udziału w rozprawie.

Prawo do obrony swym zakresem obejmuje nie tylko formalne umożliwienie działania oskarżonemu celem uniknięcia lub złagodzenia odpowiedzialności karnej, ale i:

[...] to wszystko, co służy obronie oskarżonego, a więc zarówno ogół jego uprawnień, jak i strony broniącej się oraz uprawnienia jego pomocników procesowych, jak też ogół obowiązków organów procesowych nakazujących przestrzeganie zasady obiektywizmu i uwzględnianie z urzędu okoliczności przemawiających za oskarżonym oraz przestrzeganie, aby prawo oskarżonego do obrony nie było ograniczone³¹.

Niewątpliwie Kodeks postępowania karnego zawiera wiele instytucji o charakterze gwarancyjnym, które zobowiązują oskarżyciela do udowadniania swoich tez wraz z kolejnymi etapami postępowania, wprowadzając stopniowość

³⁰ Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego..., s. 12–13.

³¹ R. Stefański, *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 22–23.

prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa³². Na ustawodawcy ciąży zatem obowiązek, by międzynarodowe i konstytucyjne standardy praw człowieka zostały urzeczywistnione na poziomie ustawy, co obejmuje także formalny aspekt obrony rozumiany jako prawo do korzystania z obrońcy z wyboru lub z urzędu³³. Nie stanowi tajemnicy, że świadomość prawna oskarżonych nawet w prostych sprawach jest znikoma i często nie zdają oni sobie sprawy z przysługujących im uprawnień oraz skutków czynności przedsięwziętych wobec nich. Z tego tytułu uchylenie instytucji, która w sposób istotny poprawiała rzetelny sposób prowadzenia postępowania w sprawie, należy uznać za błędne.

PODSUMOWANIE

Z oczywistych względów wynika, że mające charakter postulatów doktryny zasady procesowe mają różną wagę, a zakres ich funkcjonowania podlega wartościowaniu. Niewątpliwie jest, że rzetelność procesu karnego to cecha, która bezapelacyjnie musi zachodzić w stosunku do współczesnego procesu karnego w demokratycznym państwie prawnym. Z tego powodu wszelkie zmiany w tym zakresie muszą być podejmowane z zachowaniem ostrożności i nie mogą powodować rażącej dysproporcji między stronami. Z dużą dozą dystansu powiedzieć można, że ostatecznie nowelizacje procedury karnej takiej ostrożności nie zachowały i zostały wprowadzone w sposób nieprzemyślany, czego dowodem są zachodzące nieścisłości między poszczególnymi instytucjami procesowymi, których charakter wydaje się być niezamierzony. Rozumiejąc względy ustawodawcy leżące u podstaw zwiększenia uprawnień sądu w kwestiach dowodowych oraz konieczności oparcia orzeczenia na podstawie ustalenia prawdy materialnej ponad ustaleniami płynącymi jedynie z aktywności stron procesowych, nie znajduje uzasadnienia fakt powiększenia dysproporcji między uprawnieniami prokuratora a oskarżonego w procesie oraz marginalizowania pozycji tego ostatniego.

Postulat szybkości procesu z kolei z pewnością nie stanowi najważniejszego zagadnienia współczesnego procesu z uwagi na jego charakterystyczne cechy, lecz stanowi jego ważną determinantę. Co więcej, zagadnienie to jest bardzo często swego rodzaju „zakłębem ustawodawcy” i usprawiedliwieniem zarazem dokonywanych zmian, co miało miejsce przy okazji ostatecznych zmian Kodeksu postępowania karnego. Skonfrontowanie założeń ustawodawcy z praktycznym ich funkcjonowa-

³² J. Izydorczyk, *Prawda w procesie karnym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 2014, nr 73, s. 112–113.

³³ M. Kolendowska-Matejczyk, *Działania Rzecznika Praw Obywatelskich na rzecz prawa do obrony*, [w:] *Prawo do obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty*, red. M. Kolendowska-Matejczyk, K. Szwarz, Warszawa 2014, s. 40.

niem każe zastanowić się nad racjonalnością tych zmian. Powodują one bowiem nie tyle drobne wydłużenie toku procesu, co wręcz całkowite zaprzeczenie postulatowi szybkości procesu. Oczywiście jest, że wszelkie dokonywane w procedurze zmiany mają wpływ na jego długość, jednak ich waga przemawia za ich wprowadzeniem. Tymczasem ostatnie nowele w procedurze nie służą ani zwiększeniu efektywności procesu, ani zabezpieczeniu funkcjonowania zasady prawdy materialnej w procesie.

BIBLIOGRAFIA

- Czarnecki P., *Skarga na wyrok sądu odwoławczego. (Non)sens nowego rozdziału 55a Kodeksu postępowania karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 2.
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2015.
- Hofmański P., Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
- Izdorczyk J., *Prawda w procesie karnym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 2014, nr 73.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, B. Augustyniak, t. 2, Warszawa 2012.
- Kolendowska-Matejczyk M., *Działania Rzecznika Praw Obywatelskich na rzecz prawa do obrony*, [w:] *Prawo do obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty*, red. M. Kolendowska-Matejczyk, K. Szwarc, Warszawa 2014.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).
- Mierniki wymiaru sprawiedliwości w latach 2006–2015, <https://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/publikacje/download,3282,0.html> [dostęp: 18.06.2017].
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).
- Nowak M., *Skarga na wyrok sądu odwoławczego. Nowy środek zaskarżenia w „nowym” procesie karnym*, [w:] *Postępowanie odwoławcze w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego. Od sprzeciwu do kasacji – gradacja środków zaskarżenia*, red. P. Czarnecki, M. Nowak, Kraków 2016.
- Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2014 roku, <https://pk.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> [dostęp: 05.09.2017].
- Stefański R., *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. nr 240, poz. 2052).
- Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. nr 179, poz. 1843).
- Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).
- Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentyisty oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. poz. 1070).
- Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 207, wersja projektu z dnia 27 stycznia 2016 r.)*, Sąd Najwyższy – Biuro Studiów i Analiz, sygn. BSA II-021-38/16.
- Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2012.

Zagrodnik J., *Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 451)*, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/387137F3317DD1BD-C1257FB8002B7C3D/%24File/451-003.pdf> [dostęp: 18.06.2017].

SUMMARY

The article presents the impact of recent amendments to the Criminal Procedure Code on the basic principles of the criminal process. This is particularly true of the speed of the process and the fair process.

Keywords: criminal trial; amendments; speed process; fair trial